

PHÁT TRIỂN DU LỊCH CỘNG ĐỒNG TẠI LÀNG CỔ ĐƯỜNG LÂM, HƯỚNG ĐI ĐÚNG ĐẮN ĐỂ BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ TRUYỀN THỐNG

Khuất Hương Giang
Trường Đại học Lao động - Xã hội
Email: giangkhuat88@gmail.com

Tóm tắt: Du lịch cộng đồng là loại hình du lịch được phát triển trên cơ sở các giá trị văn hóa của cộng đồng, do cộng đồng dân cư quản lý, tổ chức khai thác và hưởng lợi. Trong bài viết này tác giả tập trung phân tích về thực trạng phát triển du lịch cộng đồng tại làng cổ Đường Lâm, một di sản cấp quốc gia đặc biệt và đề xuất những giải pháp giúp cho du lịch Đường Lâm ngày càng phát triển và xứng tầm với tiềm năng vốn có của nơi đây.

Từ khóa: Du lịch cộng đồng, làng cổ Đường Lâm, văn hóa, di sản văn hóa.

DEVELOPING COMMUNITY TOURISM IN DUONG LAM ANCIENT VILLAGE IS THE RIGHT DIRECTION TO PRESERVE AND PROMOTE TRADITIONAL VALUES

Khuat Huong Giang
University of Labour and Social Affairs
Email: giangkhuat88@gmail.com

Abstract: Community tourism is a type of tourism developed on the basis of cultural values of the community, managed, organized and exploited by the community. In this article, the author focuses on analyzing the current status of community tourism development in Duong Lam ancient village, a special national heritage, and proposes solutions to help Duong Lam tourism develop more and more and be worthy of the inherent potential of this place.

Keywords: Community tourism, Duong Lam ancient village, culture, cultural heritage.

Nhận bài: 19/05/2025

Phản biện: 20/06/2025

Duyệt đăng: 23/06/2025

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Du lịch ngày càng trở thành ngành kinh tế mũi nhọn, đặc biệt ở những quốc gia có tiềm năng như Việt Nam. Sau đại dịch COVID-19, xu hướng du lịch chuyên dần sang các điểm đến hoang sơ, giàu bản sắc thiên nhiên và văn hóa, nhất là những vùng có đồng đồng bào dân tộc sinh sống. Du lịch sinh thái kết hợp cộng đồng trở nên hấp dẫn hơn, tuy nhiên loại hình du lịch cộng đồng (DLCĐ) hiện vẫn chưa được đầu tư đúng mức, chưa bảo tồn bền vững các giá trị truyền thống, dẫn đến việc phát triển chưa tương xứng với tiềm năng. Để phát triển DLCĐ bền vững, cần tận dụng các yếu tố tích cực, giảm thiểu tác động tiêu cực thông qua chiến lược rõ ràng, lấy văn hóa làm trọng tâm. Phát triển DLCĐ nên gắn với du lịch văn hóa, lịch sử, sinh thái nhằm đạt được mục tiêu kép: hiệu quả kinh tế – xã hội và bảo vệ môi trường – an ninh, từ đó giữ gìn và phát huy bản sắc dân tộc. DLCĐ không chỉ là hoạt động kinh tế mà còn là phương tiện làm giàu bản sắc truyền thống, cải thiện cảnh quan môi trường và ngăn chặn các hiện tượng tiêu cực trong kinh doanh du lịch.

II. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1 Cơ sở lý luận về du lịch cộng đồng

* Khái niệm du lịch cộng đồng

Theo Nicole Hausle và Wolfgang Strasdas (2009) cho rằng: “Du lịch cộng đồng là mô hình

phát triển du lịch trong đó chủ yếu là người dân địa phương đứng ra phát triển và quản lý. Lợi ích kinh tế có được từ du lịch sẽ đọng lại nền kinh tế địa phương”. Quan niệm trên nhấn mạnh đến vai trò chính của người dân địa phương trong vấn đề phát triển du lịch ngay trên địa bàn quản lý.

Theo Khoản 15, Điều 3, Luật Du lịch năm 2017, khái niệm “Du lịch cộng đồng là loại hình du lịch được phát triển trên cơ sở các giá trị văn hóa của cộng đồng, do cộng đồng dân cư quản lý, tổ chức khai thác và hưởng lợi”.

Xét về bản chất, DLCĐ là một loại hình du lịch do chính cộng đồng người dân phối hợp tổ chức, quản lý và làm chủ để đem lại lợi ích kinh tế và bảo vệ được môi trường chung, thông qua việc giới thiệu với du khách các nét đặc trưng của địa phương (phong cảnh, văn hoá...). Mô hình DLCĐ tạo điều kiện cho du khách trải nghiệm cuộc sống của người dân bản địa với những sinh hoạt rất đời thường và những món ăn dân dã đậm chất địa phương. Ngoài ra, mô hình du lịch bền vững này góp phần thúc đẩy các chiến lược xóa đói giảm nghèo, tạo ra sinh kế đồng thời khuyến khích vai trò của người dân bản địa trong việc hình thành các sản phẩm du lịch đặc trưng và bảo tồn, phát huy các giá trị truyền thống văn hóa cũng như các di sản thiên nhiên tại địa phương.

* Đặc điểm của DLCĐ

Một là, DLCĐ đảm bảo văn hoá, thiên nhiên bền vững: Du lịch cân bằng với các tiêu chuẩn kinh tế, văn hoá xã hội và môi trường; nguồn tài nguyên thiên nhiên và văn hoá được khai thác hợp lý; bảo vệ môi trường sinh thái cảnh quan; bảo tồn được môi trường văn hoá. DLCĐ là cách tốt nhất vừa làm du lịch vừa giữ gìn bản sắc văn hoá, sử dụng dịch vụ tại chỗ, phát triển văn hoá, tôn trọng văn hoá địa phương, DLCĐ thúc đẩy nghề nghiệp truyền thống phát triển và giữ gìn bản sắc văn hoá; cần có người dân địa phương tham gia để dân có ý thức bảo vệ tài nguyên môi trường, giáo dục nâng cao nhận thức bảo vệ môi trường sinh thái, bản sắc văn hoá, vệ sinh cộng đồng.

Hai là, DLCĐ cần có sở hữu cộng đồng: Cộng đồng là chủ thể quản lý di sản dân tộc, có phong cách và lối sống riêng cần được tôn trọng; cộng đồng có quyền sở hữu các tài nguyên và do vậy có quyền tham gia vào các hoạt động du lịch.

Ba là, thu nhập từ DLCĐ cần giữ lại cho cộng đồng: Lợi nhuận thu được từ du lịch được chia sẻ công bằng cho cộng đồng để bảo vệ môi trường; cộng đồng thu lợi nhuận và lợi ích kinh tế trực tiếp để tái đầu tư cho địa phương ngoài hỗ trợ của Chính phủ.

Bốn là, DLCĐ góp phần nâng cao nhận thức cho cộng đồng: Nâng cao trình độ chuyên môn nghiệp vụ, bảo vệ môi trường và bảo tồn hệ sinh thái; nâng cao ý thức bảo vệ di sản văn hoá cộng đồng, chống các trào lưu du nhập.

Năm là, DLCĐ cần tăng cường quyền lực cho cộng đồng: DLCĐ là do cộng đồng tổ chức quản lý; DLCĐ là thúc đẩy, tạo cơ hội cho cộng đồng tham gia nhiệt tình vào phát triển du lịch; cộng đồng dân cư được trao quyền làm chủ, thực hiện các dịch vụ và quản lý phát triển du lịch.

Sáu là, DLCĐ cần tăng cường hỗ trợ của các tổ chức phi chính phủ và cơ quan nhà nước: Hỗ trợ kinh nghiệm và vốn đầu tư; hỗ trợ về cơ sở vật chất và ưu tiên về các chính sách cho cộng đồng trong việc phát triển du lịch và phát triển cộng đồng.

2.2. Thực trạng phát triển DLCĐ tại làng cổ Đường Lâm

2.2.1. Đôi nét về làng cổ Đường Lâm

Làng cổ Đường Lâm, thuộc thị xã Sơn Tây, cách trung tâm Hà Nội khoảng 40 km về phía tây, là một làng cổ lâu đời mang đậm nét văn hóa truyền thống của người Việt. Ngôi làng hiện vẫn lưu giữ những đặc trưng cơ bản của làng quê xưa như đình làng, cây đa, bến nước, chùa miếu... tạo nên một không gian văn hóa sống động, thu hút du

khách như một điểm nhấn đặc biệt của du lịch Hà Nội. Từ khi được công nhận là Di tích Lịch sử văn hóa quốc gia (2005) và Điểm du lịch cấp Thành phố (2019), công tác bảo tồn và phát huy giá trị di sản tại đây đã được chú trọng và triển khai bài bản. Đường Lâm bao gồm 5 thôn: Mông Phụ, Cam Thịnh, Đông Sàng, Đoài Giáp và Cam Lâm, với gần 1.500 hộ dân và hơn 6.000 nhân khẩu. Nét đặc sắc của Đường Lâm thể hiện rõ trong không gian văn hóa nông thôn truyền thống – từ những ngôi nhà mái ngói mộc mạc, chợ quê đơn sơ đến cảnh sinh hoạt nông nghiệp thường nhật. Đặc biệt, gần 1.000 ngôi nhà cổ, có tuổi đời tới 400 năm, vẫn được người dân gìn giữ, sử dụng như nơi sinh sống, thể hiện giá trị kiến trúc truyền thống vùng đồng bằng Bắc Bộ với nhiều nét tinh tế riêng. Toàn bộ quần thể di tích làng cổ được hình thành trong sự gắn bó mật thiết với đời sống dân cư, là kết quả của trí tuệ, sáng tạo và sự giao thoa văn hóa có chọn lọc qua thời gian. Đường Lâm không chỉ là nơi lưu giữ kiến trúc đá ong đặc trưng mà còn là không gian gìn giữ hồn cốt dân tộc qua các lễ hội và phong tục sinh hoạt hàng ngày, góp phần khẳng định giá trị bền vững của di sản văn hóa Việt.

Một số địa điểm nổi bật khi du khách đến thăm quan tại làng cổ Đường Lâm:

Cổng làng cổ Đường Lâm - Mông Phụ

Trước khi tiến vào tham quan làng cổ Đường Lâm, bạn sẽ đi qua cổng làng Mông Phụ. Nơi đây được xây dựng vào năm 1833 với kiến trúc vòm và lớp đá ong tổ mang đậm nét văn hóa kiến trúc thời nhà Lê. Bên cạnh cổng làng còn có cây đa hơn 300 năm tuổi rủ bóng mát che nắng cho người dân nghỉ chân, khung cảnh này tạo nên một cảnh quan thực sự thanh bình, cổ kính và mang đậm hồn quê.

Đình làng cổ Đường Lâm gần 400 năm tuổi

Đình làng cổ Đường Lâm được xây dựng từ năm 1684 mang đậm nét kiến trúc Việt – Mường với nhà sàn và sàn gỗ cách đất. Nơi này gồm Nghi Môn, sân đình, 2 tòa Tả Mạc và Hữu Mạc hai bên, ở giữa là tòa Đại đình. Bước vào bên trong bạn sẽ được chiêm ngưỡng rất nhiều bức hoành phi câu đối cổ có niên đại mấy trăm năm.

Giếng cổ Đường Lâm

Cũng như cây đa, đình làng, giếng nước được coi là linh hồn của nhiều làng quê Việt Nam. Du lịch làng cổ Đường Lâm bạn có thể bắt gặp rất nhiều giếng cổ. Nước ở đây rất trong và cũng là nơi người dân lấy nước sinh hoạt hàng ngày. Trải qua hàng trăm năm, những chiếc giếng cổ tại làng Đường Lâm vẫn còn nguyên vẹn và vô cùng chắc chắn.

Nhà thờ Thám hoa Giang Văn Minh

Nơi đây được xây dựng từ thời vua Tự Đức, là nơi thờ phụng và tưởng nhớ công ơn của Thám hoa Giang Văn Minh - người có công sang Trung Quốc bảo vệ danh dự dân tộc. Ngày nay, nhà thờ không chỉ là một điểm đến tham quan, tìm hiểu lịch sử, văn hóa hấp dẫn, mà còn là nơi giáo dục truyền thống yêu nước cho thế hệ trẻ.

Nhà thờ giáo họ Mông Phụ

Tới làng Đường Lâm rồi, người ta không thể không nhắc tới nhà thờ giáo họ Mông Phụ. Nhà thờ ở giáo họ Mông Phụ nổi bật giữa hàng trăm mái nhà cổ từ trên cao nhìn xuống. Ngôi nhà thờ mới hơn so với những ngôi nhà cổ thuần Việt, nét đạo chưa thể sánh với nét cổ đi cùng năm tháng của Đường Lâm nhưng khi nói về lịch sử công giáo ở Việt Nam thì Mông Phụ quả thực đáng được khen ngợi. Có thể chính do cái cổ của Đường Lâm đã làm nên cái cổ của họ Đạo này.

Lăng và đền thờ Ngô Quyền

Lăng Ngô Quyền cũng là địa điểm tham quan hấp dẫn mà bạn không thể bỏ qua khi ghé Đường Lâm. Quần thể đền và lăng Ngô Quyền được xây dựng trên đồi Cầm, tuy có diện tích nhỏ nhưng khuôn viên được chăm sóc tỉ mỉ, bốn mùa phủ màu xanh bóng mát của các loài cây, hoa quý, tạo nên không gian thoáng mát, hài hòa và linh thiêng. Đây là nơi nhân dân địa phương và du khách tưởng nhớ công lao to lớn của vua Ngô Quyền.

2.2.2. Những điểm thú vị khi du khách tham quan làng cổ Đường Lâm

Đường Lâm là địa chỉ hiếm hoi còn giữ được tổng thể những nét đẹp của làng cổ, vừa có nét chung, vừa có những đặc thù riêng, tạo nên sự hấp dẫn. Tổng hoà những giá trị trên đã đưa Đường Lâm trở thành một trong những địa chỉ du lịch hấp dẫn nhất tại Hà Nội. Tuy nhiên, sẽ rất thiếu sót nếu không nói đến ẩm thực Đường Lâm. Hiện nay, trong làng có một số nhà hàng phục vụ nhu cầu ẩm thực; nhiều chủ nhà cổ cũng tổ chức dịch vụ ẩm thực quê cho khách.

Đường Lâm là vùng đất có nhiều đặc sản thôn quê phải kể đến như gà Mía là một trong những giống gà nổi tiếng cho thịt thơm ngon. Nhưng công phu nhất trong các món ẩm thực ở Đường Lâm là món thịt quay đòn, thịt lợn ba chỉ được tẩm ướp với húng lìu, hạt tiêu, hành khô, mắm, muối... Nguyên liệu làm nên sức hấp dẫn của thịt quay đòn gánh Đường Lâm là lá ổi. Lá ổi non được băm nhỏ, ướp với thịt khoảng một tiếng, trong khi phần lá bánh tẻ lót vào miếng thịt trước khi đem đi quay. Sau khi được tẩm ướp xong xuôi,

thịt được cuốn gọn vào một chiếc đòn tre đã lót lá chuối bên trong. Quá trình quay cũng rất công phu, thịt chín bằng hơi than và để quay xong một “đòn” thường mất tới 6 tiếng. Mâm cỗ đón khách du lịch của Đường Lâm thường không thể thiếu gà Mía, thịt quay đòn, bánh tẻ, các loại rau chấm tương nếp... Các món quà có chè lam, kẹo bột, kẹo dồi...

Mới đây, chính quyền địa phương phối hợp Ban Quản lý làng cổ Đường Lâm tổ chức chương trình “Đêm làng cổ” vào thứ bảy hàng tuần tại khu vực cổng làng Mông Phụ. Tại đây có các gian hàng bày bán sản phẩm do chính bàn tay người dân trong làng làm ra. Đó là đồ lưu niệm phục vụ nhu cầu mua sắm của khách du lịch; ẩm thực đặc trưng của làng cổ. “Đêm làng cổ” là nơi trình diễn các loại hình nghệ thuật dân gian truyền thống như: Múa rồng, múa trống, hát chầu văn, thổi sáo, hát quan họ... do thành viên các câu lạc bộ trong làng biểu diễn; các trò chơi dân gian. Bên cạnh đó, tại các không gian sáng tạo trong làng như Đoàn Creative, Nghề làng, du khách có thể tìm hiểu về nghề làm sơn mài, trải nghiệm các hoạt động workshop, hoạt động sáng tạo...

Khách du lịch đến làng cổ Đường Lâm sẽ có nhiều sự lựa chọn, họ có thể nghỉ tại trung tâm thị xã Sơn Tây với 5 khách sạn 1 sao và trên 30 nhà nghỉ đạt tiêu chuẩn kinh doanh lưu trú, hoặc nghỉ lại trong các ngôi nhà cổ.

2.2.3. Bảo tồn và phát huy giá trị truyền thống tại Làng cổ Đường Lâm

Theo Trưởng Ban quản lý (BQL) di tích Làng cổ Đường Lâm, các hoạt động góp phần đem đến cho nhân dân và du khách những khám phá về đặc trưng của Làng cổ Đường Lâm, thông qua đó nâng cao ý thức giữ gìn và bảo tồn các giá trị truyền thống. Trên cơ sở thành công của các hoạt động, BQL di tích Làng cổ Đường Lâm sẽ tiếp tục tổ chức những hoạt động khác nhằm quảng bá và phát huy tốt hơn giá trị Làng cổ. Thời gian qua, BQL di tích Làng cổ Đường Lâm còn phối hợp với các tổ chức, cá nhân, hộ gia đình trong Làng cổ tổ chức nhiều tour sản phẩm du lịch để thu hút khách.

Ngoài việc tìm hiểu câu chuyện lịch sử, những nét kiến trúc, mỹ thuật của không gian Làng cổ và các di tích, khách tham quan còn được thưởng thức sản vật nông thôn; trải nghiệm 1 ngày làm nông dân; dịch vụ homestay; du lịch mùa lúa chín, du lịch ẩm thực... Đặc biệt, du lịch ẩm thực thưởng thức món ngon Làng cổ và tham gia trải nghiệm làm các sản vật Đường Lâm đang được nhiều người quan tâm. Nhiều tour du lịch được

hình thành từ nhu cầu này, khách được tham gia làm bánh kẹo, chế biến món ăn dưới sự hướng dẫn của người dân. Đó là tour du lịch bố trí cho các em học sinh tham gia thu hoạch nông sản, mang về các nhà hàng trong làng để chế biến và thưởng thức. Tour du lịch dành cho khách, nhất là khách quốc tế đi chợ Mía sáng sớm, mua thực phẩm về chế biến món ăn...

Với những kết quả đạt được trong công tác bảo tồn các giá trị truyền thống gắn với phát triển du lịch bền vững năm 2024 di tích Làng cổ ở Đường Lâm đã được diễn đàn du lịch Đông Nam Á công nhận là: Sản phẩm du lịch bền vững ASEAN 2024.

Bảo tồn và phát huy giá trị là hoạt động song hành, có mối quan hệ biện chứng với nhau. Việc phát huy giá trị theo hình thức sáng tạo không làm ảnh hưởng đến giá trị gốc của di sản mà còn tạo cho di sản một vẻ đẹp mới lạ, hấp dẫn, tạo thêm sức sống mới cho di sản. Nhất là khi Hà Nội đang thúc đẩy phát triển công nghiệp văn hóa và hiện thực hóa các sáng kiến khi tham gia mạng lưới các Thành phố sáng tạo thì điều này càng cần thiết và tại Làng cổ Đường Lâm đang thực hiện hiệu quả điều đó.

III. KẾT LUẬN

Công tác quản lý, bảo tồn di tích Làng cổ ở Đường Lâm còn nhiều thiếu sót, chưa giải quyết được mâu thuẫn giữa việc bảo tồn và phát triển di tích. Còn tình trạng các hộ dân trong khu vực di tích do khó khăn về chỗ ở khi xây dựng đã vi phạm các quy định về khoảng lùi, chiều cao, vi phạm lợp mái tôn, mái phibro xi măng; đa số người dân vẫn chưa được hưởng lợi từ việc phát huy giá trị di tích, việc kết nối các tour tuyến chưa đồng bộ; kinh phí hỗ trợ chuyển đổi cơ cấu kinh tế, thực hiện giãn dân còn khó khăn... Việc khai thác nguồn tài nguyên này đang bộc lộ nhiều bất cập, việc quản lý khách còn lỏng lẻo, bên cạnh đó là tình trạng xuống cấp của các ngôi nhà cổ. Trong

con lốc đô thị hóa và nhu cầu dân sinh, phát triển dịch vụ ở đây đang thực sự đối mặt với nhiều vấn đề bất cập ảnh hưởng đến công tác bảo tồn di tích. Trong chiến lược phát triển của thị xã Sơn Tây xác định, lấy du lịch là ngành kinh tế chủ đạo cho chuyển đổi cơ cấu, nguồn thu chính cho công tác bảo tồn và phát huy giá trị di sản, nhưng đến nay làm sao để người dân thực sự hưởng lợi từ di sản vẫn khiến các nhà quản lý đau đầu. Bên cạnh đó do tính chủ quan, thiếu chuyên nghiệp trong việc gìn giữ, bảo tồn và khai thác các giá trị văn hóa, nên hầu hết các tiềm năng du lịch tại Đường Lâm chưa được khai thác một cách triệt để và có hiệu quả.

Về nhiệm vụ đầu tư, bảo tồn và phát huy giá trị di tích Làng cổ ở Đường Lâm giai đoạn 2021 – 2025 và những năm tiếp theo, yêu cầu Thị xã Sơn Tây và xã Đường Lâm cần đẩy mạnh công tác tuyên truyền, giáo dục về giá trị di tích lịch sử, văn hóa; chương trình, kế hoạch của Thành phố, Thị xã về phát triển du lịch - dịch vụ để cán bộ, đảng viên và nhân dân thống nhất nhận thức, đồng tình hưởng ứng thực hiện. Bảo tồn và phát huy có chọn lọc các giá trị văn hóa truyền thống tốt đẹp, đặc sắc của di tích - điểm đến du lịch Làng cổ ở Đường Lâm nói riêng và của thị xã Sơn Tây nói chung; coi trọng việc giữ gìn những yếu tố riêng biệt, độc đáo của địa phương, loại bỏ các yếu tố lạc hậu, không còn phù hợp trong thời đại hiện nay. Tiếp tục tập trung xây dựng điểm đến Làng cổ ở Đường Lâm thành điểm đến đạt tiêu chuẩn cấp Quốc gia, xây dựng môi trường du lịch an toàn - thân thiện - mến khách và tích cực bảo vệ môi trường sinh thái, cảnh quan tại các điểm du lịch. Cùng với đó cần phối hợp với các đơn vị hoàn thiện hồ sơ đề nghị điều chỉnh quy hoạch Làng cổ Đường Lâm, hướng đến rà soát và quản lý quỹ đất để thực hiện việc thu hút đầu tư xây dựng cơ sở hạ tầng phát triển du lịch, dịch vụ ở nơi đây.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bộ Văn hoá Thể thao và Du lịch (2024), Đề án phát triển du lịch cộng đồng tại Việt Nam.
2. Linh, P. H. (2016). *Di sản Đường Lâm: Âm thực và trang phục truyền thống*, NXB Thế giới.
3. UBND Thị xã Sơn Tây (2020 – 2024), BQL di tích làng cổ Đường Lâm “Báo cáo Kết quả thực hiện nhiệm vụ hàng năm”.
4. Viện nghiên cứu phát triển ngành nghề nông thôn (2012), Tài liệu hướng dẫn phát triển du lịch cộng đồng.